

T.C.
CUMHURBAŞKANLIĞI
HİMAYESİNDE

Selçuklu Belediyesi Organizasyonu

II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti

Bilim ve Düşünce Sempozyumu

20-22 Ekim 2011 KONYA/TÜRKİYE

*

**Organization of the Municipality of Seljuk
The Second International Symposium
on Seljukid Culture and Civilization;
Science and Thought in Seljukids Era**

October 20-22, 2011 KONYA/TURKEY

*

**II. Uluslararası
Selçuklu Kültür ve Medeniyeti
Bilim ve Düşünce Sempozyumu
Bildiriler Kitabı**

NASREDDİN HOCA FIKRALARINI HANGİ TÜRKÇE İLE YAZIYA AKTARMALIYIZ?

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Hatırlayabildiğim en eski tarihli Nasreddin Hoca bilimsel toplantısı 1977 yılında gerçekleştirilmiştir. O yılın, 10-12 Haziran tarihleri arasında Konya'da düzenlenen; *Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri*, Hoca'nın uluslararası düzeyde ele alındığı ilk toplantıdır. Daha önceki yıllarda bir iki araştırmacının konuşmacı olarak katıldığı toplantıları da hatırlatmak isteriz. Özellikle Akşehir ve Eskişehir'de bu tür toplantıların düzenlenmiş olduğunu belirtmeliyiz. 1980'de Eskişehir'de, 1989'da Ankara'da düzenlenen toplantılar 1996 yılından sonra ivme kazanarak sürüp gider.

Biz bu toplantıların çoğuna katıldık ve pek çok bildiriye dinleme şansını yakaladık. Dinlemediklerimizden ise basılma şansını yakalayanları okuma fırsatını elde ettik. Bu, sayısı yüzlerle ifade edilen bildirilerin içinde son derece değerli olanlarının yanında birer makale olarak algılayabileceğimiz, hatta 'sıradan' diye adlandırabileceğimiz de vardı. Artık, kaşığıma ne çıkmışsa onunla yetinmek zorunda kalıyorduk.

Nerede (hangi toplantıda) dinlediğimi, (hangi kitapta) okuduğumu hatırlayamadığım bildirilerden biri, 'Nasreddin Hoca Fıkralarının Dili' veya benzeri bir adı taşıyordu. Ad ilgimi çekmişti ama dinledikten/okuduktan sonra bu görüşümden vazgeçtiğimi farkettim, çünkü böyle bir bildirden daha başka şeyler bekliyordum.

Bana göre Nasreddin Hoca fıkralarında dil konusu diye bir sorun olmamalıdır. Aynı fıkrayı anlatan beş kişinin kullanacağı ortak ifadeler son derece azdır. Onlar da, fıkranın başında yer alacak olan kalıp ifadelerle sonundaki nükte cümleleri olabilir. Öbür bölümleri her anlatıcı kendi kelime dağarcığına göre düzenleyecektir. Andığımız bildirinin adı olsa olsa 'Fıkranın Yazmadaki Nasreddin Hoca Fıkralarının Dili' olabilir. Nitekim yüzyıllar ilerleyince yazmaların dilinde de değişimler görülmeye başlanmıştır. Ayrıca işin içine basım işi de girince fıkraların dilinde zamana ayak uydurma özelliği de gündeme gelmiştir. Hele hele bir de fıkraların çocuklara seslenenleri ele alınınca, eskinin Farsça ve Arapça tamlamalı, dilleri süslü fıkralarının yerini birkaç on kelimeye sıkıştırılmış çağdaş örnekleri alivermiştir.

Bütün bunların sonucu olarak Nasreddin Hoca fıkralarının dili, kıyafetlerimiz gibi dönemlerine ayak uydurmuşlar, durmadan değişmişlerdir. Aşağıda vereceğimiz iki örnekten ilki Pertev Naili Boratav'ın değerlendirdiği yazmaların birinden alınmıştır; ikinci örneğimiz ise bir eğitimci meslektaşımızın oldukça hacimli çalışmasından seçilmiştir. Bakalım dillerini nasıl bulacaksınız?

"Nedir bu Timur'un Nasreddin Hoca'dan çektikleri" demeyiniz; Anadolu halkı, 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın hemen başında Anadolu'ya kan kusturan bu Tatar'dan intikam alabilmek için Hocayı mezarından çıkartıp onun karşısına dikmiştir. Elbette bu fıkra da Nasreddin hocaya ait değildir. Fıkranın ona ait olabilmesi için ya Timur'un yerine Hoca'nın çağdaşı bir zalim veya Timur'un karşısına kendi çağdaşı bir nüktedanın çıkarılması gerekecektir. Aşağıda bu ikili ile ilgili son bir 'çakma' fıkra verilecektir. Bakalım yüzyıllara sığınarak günümüze kadar gelebilen bir fıkra eğitimci bir yazarımızın kaleminde nasıl konu oluyor.

1. Pertev Naili Boratav'ın Yayımladığı Yazmadaki Fıkra

İttifak Hoca'yı Temürlenk'e elçiliğe gönderirler. Hoca gider. . . Temürlenk'e haber ederler: Elçi gelir. Hoca'ya karşı çıkup getirüp saraya kondururlar. Ziyâfet olduktan sonra Temürlenk Şâha buluşur. Temürlenk aydur: "Pâdişahunuzun senden gayri söz bilür âdemisi yok mıydı ki seni elçiliğe gönderdi?" Hoca aydur: "Niçün olmaya? Ammâ herkese münâsibin gönderürler." dedi. - Temürlenk demeğe bâ'is bu idi ki bir ayağı ağsak idi. Kaçan otursa bir ayağın uzadup otururdu. Yine eski 'âdeti üzere oturup ayağın uzadup 'ayb olmasun deyü ayağın minderün bir tarafıyla örter. Hoca dahı: "Bu yerde 'âdet böyledür" deyü sanup ol dahı ayağın uzadup minderün bir tarafıyla örter. Temürlenk buna gayetle bi-huzûr olup kendü kendüye aydur: "Ben etdümse hem pâdişâhem, hem ma'zûrem. Ya bu etmek münâsib midür?" deyüp Hoca'ya aydur: "Senün ile eşek mâbeyninde ne fark vardır?" Hoca aydur: "Bir minderdür, Pâdişâhum."

(Boratav 1996: 177, nu. 320)

2. Prof. Dr. Abdullah Özbek'in Yayımladığı Fıkra

Bir gün Hoca'yı Timur'a elçi olarak gönderirler. Timur sorar:

II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Bilim ve Düşünce Sempozyumu Bildiriler Kitabı

- Senden başka bir adam yok muydu ki elçi olarak seni gönderdiler?

Hoca:

- Olmaz olur mu, Sultanım!.. ama bizde herkese uygun olanı seçip gönderirler!..

Timur otururken aksak ayağını öne doğru uzatmak zorunda kaldığı için, üstüne minderin kenarını çekmişti. Hoca da anlaşılın burada kibar oturuşu böyle diye düşünerek bir ayağını öne doğru uzatıp üstüne minderin kenarını çekmişti.

O'nun kendisi ile alay ettiğini sanıp içerleyen Timur aşağılayan bir sesle sorur:

- Seninle eşek arasında ne ayırım vardır?

Hoca:

- Bir minder, Sultanım!.. diye cevap verir.

(Özbek 2004: 313)

İki fıkramızı da dinlediniz. Acaba ilkinin anlaşılmasını güçleştirecek kelime, tamlama ve ibareler var mıdır? Fıkra'yı şöyle bir hatırlayalım. Acaba şu örnek sözler günümüzde hangi yaş ve eğitim gruplarınca anlaşılabilir?

İttifâk, saraya kondurmak, ziyâfet olmak, aydur, âdemî, bâ'is, kaçan oturmak, deyü, bi-huzûr olmak, kendüye, Pâdişâhem, mabeyn, vb.

Bu kelimelerin fıkranın yazıya aktarılmış şeklini okuyunca cümlenin gelişine bağlı olarak bazılarını anlamlandırmamız mümkündür, ancak bu anlama işi kaç yaş grubunu içine alabilecektir?

İkinci fıkramızda ise anlaşılamayan kelime var mı? Bence yoktur.

O hâlde biz Nasreddin Hoca fıkralarının dilini incelerken hangilerini esas alacağız? Buraya bir de çocuklar için yazılmış metni alsaydık, kelime sayısının ne kadar aza indirildiğini de görecektik.

(Bu fıkranın Nasreddin Hoca adına bağlanması yanlıştır, çünkü her iki kişinin yaşadıkları yüzyıllar farklıdır ve birbirlerini görmeleri mümkün değildir. Burada Hoca'nın yerini başka bir fıkrâ tipinin alması gerekir.)

Bize göre Nasreddin Hoca fıkralarını incelerken iki şeye dikkat edilmelidir:

1- Dil incelemesi ancak yazmalar üzerinde yapılmalıdır.

2- Bu inceleme de iki ayrı açıdan ele alınmalıdır:

- a. Benzer fıkraların dilleri değerlendirilmelidir.
- b. Yazmaların dilleri değerlendirilmelidir.

Sözümüzü bir berber dükkânına uğratalım. Aynı olayı anlatan ilk fıkramız eski mi eski bir yazmadan alındı ikincisi, fıkraları fazla süslemeden nakleden bir yazarımızın eserinden seçildi. Sonuncu fıkrâ ise bizim biraz işlediğimiz, öğrencilerin zevkle okumalarını sağlamak için bir de sonuna 'hisse' eklediğimiz kitabımızdan alındı. Şimdi her birini sıra ile dinleyelim.

Bir gün Hoca'yı bir 'acemî' berber tıraş ederken her ustura çaldıkda Hoca'nın başın keser idi. Meğer her kesdiği yere penbe yapırdırur imiş. Hoca ayıtdı: "Yeter, hey adam! Başımın yarusına sen penbe ekdin, ben de yarusına ketan ekeyim." demiş.

(Boratav 1996: 176, nu. 317 / Cambridge)

ACEMİ BERBER

Hoca acemî bir berbere tıraş oluyormuş. Adam usturayı her vuruşta Hoca'nın yüzünü kesip basıyormuş pamuğu. Hoca daha tıraş bitmeden kalkınca berber sormuş:

- Nereye Hoca, yarısı kaldı?

II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Bilim ve Düşünce Sempozyumu Bildiriler Kitabı

Rahmetli:

- Yarsına sen pamuk ektin, öteki yarsına da ben keten ekeyim bari, demiş

(Tokmakçioğlu 1981: 123-124)

PAMUK EKİLEN YÜZÜ!

Nasreddin Hoca bir gün berber arkadaşına uğrar, maksadı tıraş olmak, biraz da çene çalmaktır. Olacak ya, o gün berber arkadaşı gelemeyecekmiş. Ne yapsın Hoca, tıraş olması gerekiyor. Çaresiz genç kalfanın önüne oturur.

Kalfa yeni ya, usturayı her sallayışta Hoca'nın yüzünü keser, arkasından da pamuğu yapıştırır. İki böyle, üç böyle derken Hoca bakar ki yüzünün bir tarafı pamukla kaplanmış, hemen oturduğu yerden kalkarak kavuğuna uzanır. Hoca'nın bu davranışına bir anlam veremeyen berber kalfası sorar:

"Hayrola Hocam, nereye böyle? Daha tıraşımız bitmedi kil.."

Hoca biraz öfkeli, biraz da üzgün bir sesle berbere çıkışır:

"Görmüyorsunuz be adam... yüzümün yarsını pamuk tarlasına döndürdün. Bari ben de öbür yarsına keten ekeyim."

(Sakaoğlu 2005: 123)

(Bizim bu fıkramızın altında şu 'hisse' cümleleri yer almaktadır: Her işi iyi bilene, ehline yaptırmalıyız. Böyle davranmazsak sonucuna katlanmak zorunda kalırız.)

Sizce Nasreddin Hoca fıkralarının dili incelenirken bu üç fıkranın hangisinin dili ele alınacaktır? Bizce sadece ilki. Çünkü o en eskisidir ve geleneğe uygun bir dille yazılmıştır. Öbür iki fıkra ise zamanın ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiştir.

Evet, yüzyıllar ayrı ayrı dönemlerin kahramanlarını karşı karşıya getirmekle kalmıyor, nüktelerin anlatılmasında başvurulan dilleri de karşı karşıya getiriyor.

Aşağıdaki fıkraların günümüze yansımış şekillerine yer verilmeyecektir; sizler nasıl olsa onları yirminci yüzyılın Türkiye Türkçesi ile okumuş veya dostlarınızdan dinlemiştinizdir. İlk örnekteki 'yedi yıllık sirke'nin günümüzde 'kırk yıllık sirke'ye dönüşmesinin sebeplerini ayrıca araştırmamız gerekecektir.

Bir zamân bir kimse bir maraza mübtelâ olup gitdikçe marazı müştedd olup kendini bir hekîme gösterir. Ol hekîm bunun nabzına bakup ayıtdı: "Bu senin marazına yedi yıllık sirke lâzımdır." dedi. Ol herif varup bir dostına su'âl eyledi. Ol kimse ayıtdı: "Bir yerde vardır." dedikde herif ayıtdı: "Birâder! Kerem eyle azacak bana ver." dedi. Ol herif ayıtdı: "Eğer ben anı her lâzım olana vermiş olayıdım yedi yıl kalmaz idi." demiş,

(Boratav 1996: 183, nu. 334 / Berlin IV)

Bir gün bir âdem gelüp Hoca'dan eşeği ister. Hoca der ki: "Dur! Varup Eşeğe danışayım." deyüp içeri girdi. Ve taşra çıkup der ki: "Karındaşım bizim eşek râzi olmadı ve bana söyledi ki: Beni verme. Eğer verir isen kulağıma ururlar ve hem senin avratına sögerler, dedi." demiş.

(Boratav 1996 178, nu. 332 / Berlin II)

Değişik dönemlerden aldığımız fıkraların dillerinden yola çıkarak şunları söyleyebiliriz:

1. Nasreddin Hoca fıkralarının dili diye bir sorundan söz edilemez.
2. Nasreddin Hoca fıkralarını içine alan yazmaların tarih sırasıyla incelenmesi fıkralarda kullanılan dil hakkında bir bilgi verebilir.
3. Bu konuda kâtibin veya müstensihin dil üzerindeki tasarrufu da önemlidir.
4. Özellikle Cumhuriyet'ten sonra çocuklar ve büyükler için kaleme alınan fıkraların dili bir bütünlük göstermez. Aynı yılda yayımlanan iki ayrı dil anlayışı olan iki yazarın yeniden kaleme aldıkları fıkralar âdeta iki ayrı dönemin fıkrâ anlayışını yansıtmaktadır.
5. Hoca'nın Sivrihisarlılara, Konyalılara ve Akşehirliilere armağan ettiği nüktelerin de, yazmalardaki kadar ağır bir dille söylendiği sanılmamalıdır.

**II. Uluslararası
Selçuklu Kültür ve Medeniyeti
Bilim ve Düşünce Sempozyumu
Bildiriler Kitabı**

6. Hoca'nın özellikle Akşehir'deki muhatapları asla yazmalardaki Türkçeyi, nüktenin inceliğini kavrayacak kadar algılayamazlar.

7. Nükteleri dinleyip derleyenler kendi bilgili hâllerini fıkraların yazılması aşamasında ortaya koyarak yazmalarına bir değer katmak istemiş olmalıdırlar

Kısacası, Hoca ne yazmalardaki ne de basmalardaki gibi konuşmuştur. Onun dilini biz yazıcılar belirlemiştir.

KAYNAKLAR

Boratav, Pertev Naili (2006), *Nasreddin Hoca*, Ankara, 292 s.

Özbek, Abdullah (2004), *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca*, Konya, 526 s.

Sakaoğlu, Saim (2005), *Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler*, Ankara, 262 s.

Tokmakçioğlu, Erdoğan (1981), *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca*, İstanbul, VIII +263 s.